

WAT OVERBLIJFT

Pieter Sparre

**

Gevangen (2012)

*

De troost van een lichaam (2014)

*

Onderhuids (2016)

**

verschenen bij Uitgeverij Aspect

Pieter Sparre

Wat overblijft

Roman

2017
Schrijvershuys
Zoelen

Copyright © 2017 Pieter Sparre
Omslagontwerp Erik KanTERS
Omslagfoto © Tim Robinson / Trevillion Images
Foto auteur Truus Klok-HommERS
Vormgeving binnenwerk Erik KanTERS
E-book ePubStudio.nl
ISBN 978-90-8234-586-5
ISBN 978-90-8234-587-2 (e-book)
NUR 300

schrijvershuys.nl

Schrijvershuys is een imprint van Uitgeverij Blooming

Voor Marleen

'Oh late hartstocht weef toch nieuwe wegen over oude tapijten'

Lucebert, *De overtocht*

I

Een paar weken geleden gebeurde wat ik de laatste jaren afwisselend heb gehoopt en gevreesd. Een teken van leven, een handreiking van Johanna. Niet in eigen persoon, maar via de Universiteit van Leuven, waar ze na haar gedwongen vertrek uit Leiden, twintig jaar geleden, hoogleraar is geworden. Ze krijgt een onderscheiding en mijn aanwezigheid bij de plechtigheid ‘wordt zeer op prijs gesteld’. De tijd heelt alle wonden zegt men, maar Johanna is een litteken gebleven, dat zelfs na al die jaren waarin we geen enkel contact hadden, bij vlagen nog prikt en trekt. Ik heb meteen geschreven dat ik wilde komen. Soms moet je jezelf een stap voor zijn.

Met oud-collega Wouter, die weliswaar niet persoonlijk is uitgenodigd maar door onze vroegere werkplek is afgevaardigd, ben ik op weg naar Terneuzen, mijn geboortestad, waar we Johanna’s zus en broer, die ik nog van vroeger ken, zullen oppikken om morgen met ons vieren verder te rijden naar Leuven.

We zijn de tolpoortjes gepasseerd en naderen de Westerscheldetunnel.

‘Zesenzestig honderd meter.’ In Wouters stem klinkt ontzag. ‘Een hele verbetering, lijkt me, vroeger moest je toch met een veerpont?’

Ik kijk vluchtig opzij. ‘Ach...’

Vroeger bestond er tussen Zeeuws-Vlaanderen en de rest van Nederland een barrière: de Westerschelde, ergens in Noord-Frankrijk begonnen als lieflijk beekje, maar ter hoogte van Terneuzen een machtige rivier, een kilometer of vier breed. Om die barrière te overwinnen moest je tot 2003 met de veerpont, ‘het bootje’ zoals we die noemden. Of omrijden via Antwerpen, via het buitenland dus. Ach, het bootje... Het stond voor onthaasting. Tijdens het wachten tot je aan boord mocht kon je iets drinken in een van de restaurants, een zak patat ko-

pen bij een kraam of een stukje wandelen over de dijk langs de Schelde, die niet voor niets ‘zeedijk’ genoemd werd. Aan boord genoot ik altijd van de geur van teer en benzine op het autodek, het gedreun en getril van de motoren, het geluid van voetstappen op de stalen trappen naar het bovendek, de houten buitenbanken die uitzicht boden over het golvende water, de salons met hun vele zitjes – veilig toevluchtsoord voor kou en angst – de man achter het buffet in wit overhemd met zwarte das, die je chocomel of erwtensoep serveerde. Ook al duurde de overtocht maar twintig minuten, je was even in een andere wereld, los van alles wat je op de oevers aan de grond hield.

‘Voor mij had het niet gehoeven,’ zeg ik.

De strepen op de weg en de lampen aan het plafond van de tunnel flitsen ritmisch voorbij. De sos-nissen die we passeren intrigeren me. Waar zou je uitkomen als je daar de nooduitgang neemt? Een auto achter me komt snel dichterbij, die moet behoorlijk wat harder rijden dan de toegestane honderd kilometer per uur. Boven me dreigt de immense watermassa, waar ik zo vaak overheen ben gevaren. Ik nader mijn geboortegrond.

Ik was verrast toen Wouter belde en meldde dat hij ook naar de plechtigheid ging en vroeg of hij kon meerijden. Dat laatste vond ik prima, een mooie gelegenheid om na lange tijd weer eens bij te praten, maar hoe kon het Instituut uitgerekend hem afvaardigen? En waarom had hij ja gezegd? Ik zou me in zijn geval afzijdig hebben gehouden, gezien de gebeurtenissen van toen. Ik vroeg er niet naar, zei enkel dat ik ernaar uitkeek hem weer te zien.

Tot nu toe hebben we het onderwerp ‘Johanna’ gemeden. Met operamuziek van Vivaldi op de achtergrond – ik had voorgesteld Pärt op te zetten, maar Wouters ‘alsjeblijft niet’ was genoeg – hebben we de afgelopen honderdzestig kilometer over van alles gesproken: gezondheid, zijn vrouw Netty, mijn latrelatie met Ita, kinderen, kleinkinderen, klimaat, vluchtelingen, IS. Wouter heeft nog steeds stellige opvattingen en hoort graag dat

ik het met hem eens ben. Het stoorde hem mateloos toen ik zei dat ik me als zeventigjarige de luxe permitteer om het allemaal niet meer zo precies te weten, om niet overal iets van te vinden. Bovendien, zei ik, de wereld waar we het over hebben wordt grotendeels gemaakt door de media: die bepalen wat we zien, horen, weten, moeten vinden.

‘Dat is het begin van het einde,’ oreerde hij, ‘verlies aan maatschappelijke interesse is de eerste stap richting dementie.’

Ik volg het allemaal nog wel, maar ik heb het liever over de Ronde van Frankrijk die volop is losgebarsten, of over Wimbledon dat net voorbij is, of over boeken, films, muziek. En vooruit, een enkele opvatting ventileer ik nog wel, bijvoorbeeld over de manier waarop een deel van onze bevolking reageert op de stroom wanhopige mannen, vrouwen en kinderen die vanwege een allesverwoestende oorlog hun land zijn ontvlucht. En natuurlijk gruw ook ik van de niet te bevatten meedogenloze terreur van groepen als IS en Al Qaeda. Uit naam van hun God. Maar veel makkelijker dan vroeger kan ik tegenwoordig de afschuw die ik ervaar van me afzetten. Soms voel ik me schuldig over deze vorm van afstomping, maar ook dat wordt steeds minder: ik heb me nu wel lang genoeg om de mensheid bekommerd.

Af en toe klinkt het piepje van Wouters mobiel. Dan onderbreekt hij het gesprek, kijkt op zijn scherm en stopt zijn toestel meestal meteen weer weg. Een enkele keer veegt hij wat met zijn vinger, typt iets. Hij is op Facebook. Dat ik dat niet wil, begrijpt hij niet. Maar wat ik erover heb gehoord en een enkele keer vanaf de zijlijn heb gezien trekt me niet. Zelfs de aanmoedigingen van vrienden – ‘zo leuk voor als je kleinkinderen groter worden’ – doen me niet van mening veranderen. Dat zien we dan wel weer.

Wouter vindt mijn weerzin maar niks, maar doet geen poging me te overtuigen. ‘Weer zo’n teken dat je niet met je tijd meegaat,’ zei hij een minuut of tien geleden.

Ons gesprek is stilgevallen. Wouter pakt zijn mobiel zonder

dat er een piepje heeft geklonken, vanuit mijn ooghoeken zie ik hem uitgebreid scrollen. Na een paar minuten bergt hij het apparaat op en zegt: 'Ik ben benieuwd hoe ze er nu uitziet.'

'Hè?' reageer ik, alsof ik niet weet waar hij het over heeft, maar zeg dan meteen: 'Ongetwijfeld nog steeds mooi.'

Hij grinnikt. 'Jaja, op haar tweeënzeventigste.' Hij gaat even verzitten. 'Heb je haar nog weleens gezien of gesproken nadat ze vertrokken is?'

Ik kijk weer opzij. Met zijn gegroefde kop en golvend haar doet hij me denken aan een marmeren Romeinse portretkop uit het Leidse Museum van Oudheden. Zijn blauwe ogen, die een Engelse vrouwelijke collega me ooit als *piercing* beschreef, staren me vragend aan.

Ik schud mijn hoofd. Maar het is niet waar.

Een half jaar na haar ontslag hebben we elkaar nog een keer ontmoet. Op háár initiatief. Ze belde me op, zei dat ze me wilde spreken. Misschien konden we dat in Terneuzen doen, was haar voorstel. Ze zocht daar haar zus Annet op, ik kon vast wel bij mijn ouders langs, die toen nog leefden. Het was een zonnige, maar schrale voorjaarsdag. We wandelden langs de Schelde, de wind deed het wateroppervlak golven. Het duurde even voor we ter zake kwamen. Eerst spraken we over onze jeugdijaren in Terneuzen, alleen maar om het brandende onderwerp nog even voor ons uit te schuiven, over school – we hadden samen op het Petrus Hondius Lyceum gezeten – over de tennisbaan, vriendjes en vriendinnetjes die we uit het oog waren verloren. Toen, gezeten op een bank, met uitzicht op een enkel traag schip en op de vage kustlijn aan de overkant, spraken we eindelijk over dat wat nog altijd tussen ons lag. Waarom had ik haar laten vallen? was haar vraag. Zoals altijd probeerde ze me háár regels van het spel op te leggen, háár interpretatie van wat was voorgevallen. Dat wilde ik niet laten gebeuren. Niet opnieuw. 'Ik heb jou niet laten vallen,' reageerde ik. Ik probeerde haar duidelijk te maken waarom ik toentertijd een grens had getrokken, dat wat ze toen

van me verlangde te veel tegen mijn principes in ging. Dat je dus evengoed kon zeggen dat zij negeerde wie ik was... Maar ik kreeg er nauwelijks de kans toe. Ze zocht haar gelijk en wat ik ook zei, ze bleef erg in me teleurgesteld. We zaten dicht bij elkaar, keken elkaar weer aan. Ze begon steeds harder te praten, of zweeg ineens en staaarde me aan met de blik die ik zo goed kende maar nooit helemaal heb kunnen doorgronden, alsof ze je wel zag maar met haar gedachten heel ergens anders was. Zelf sprak ik steeds zachter, voelde mijn spieren stijver worden. Aan het eind van het gesprek verweet ze me dat ik ondankbaar was, terwijl ze me toch zoveel had gegeven. Ik zei dat ik haar daarvoor wel degelijk dankbaar was. Hoewel we nauwelijks nader tot elkaar waren gekomen, spraken we toch af dat we weer als vrienden met elkaar zouden omgaan, contact zouden houden, elkaar af en toe zouden opzoeken, weer samen naar muziek zouden luisteren. Een paar keer heb ik op het punt gestaan haar te schrijven, maar iedere keer deed ik het niet, bang als ik was voor een herhaling van zetten. En ook zij liet niet van zich horen. De opwindning die ik ervoer toen ik haar uitnodiging voor de plechtigheid in Leuven onder ogen kreeg, maakte me echter duidelijk hoezeer ze al die jaren in me was blijven voortleven.

‘Een paar jaar geleden kwam ik Annet tegen,’ zeg ik terwijl ik een treuzelende Fiat Panda inhaal. ‘Op een reünie van mijn middelbare school. Die zei dat het goed ging met Johanna.’

Het was de eerste reünie in mijn leven. Daarna heb ik er nog een paar meegemaakt, een van een studentendispuut en een van mijn vroegere tennisvereniging. Nooit had ik behoefte aan die reis naar het verleden, maar sinds mijn pensionering lijkt het alsof er over mijn school- en studententijd een sepiakleurige weemoed hangt. Het is een normaal fenomeen, ik heb er vaak genoeg over gelezen, maar als je het zelf meemaakt is het toch anders. Het gaat, zo denk ik nu, om het verlangen weer in contact te staan met je basis, met die springplank van waaraf je het echte leven begon en daarmee de gedroomde salto's en de

vlijmscherpe duik waarmee je alle toeschouwers zou verbijstere-
ren voor even weer terug te halen. En – laat ik eerlijk zijn – ook
om te horen wie van de vroegere school- en studiegenoten een
platte klap op het water hebben gemaakt, gestruikeld zijn of uit-
gegleden.

Op die schoolreünie was het stampend druk. Het gemak
waarmee ik oude contacten weer oppakte, verraste me. Er hing
een sfeer van lotgenoten. Allemaal hadden we de ervaring dat
de wereld niet langer een woest of weelderig oerwoud was waar
ons levenspad zich doorheen slingerde, waar iedere boom een
gebeurtenis was die ertoe deed. Het woud was sterk uitgedund,
waardoor de verstrikkende tijd beter zichtbaar was geworden.
Allemaal hadden we het van de tijd verloren en we konden al-
leen maar afwachten hoe die zijn overwinning ging vieren: ons
jarenlang laten sappelen, pijnkje hier pijnkje daar? Of ons op-
zadelen met een langgerekte terminale ziekte? Of korte metten
met ons maken, zo'n geval waarvan mensen op de begrafenis
zeggen: 'Een week geleden sprak ik hem nog, toen was er nog
geen vuiltje aan de lucht...' Hoe dan ook, allemaal zouden we
binnen afzienbare tijd de Styx oversteken, de een wat eerder dan
de ander. Ik zag mezelf al zitten als naakte schim, door mistige
duisternis omgeven, in het bootje dat Charon met een grote
roeispaan over woelig water langs donkere klippen laveerde, zo-
als ik als jongen had gezien in een geïllustreerd boek met Griekse
mythen en sagen. Sommigen hadden niet eens meer naar de
reünie kunnen komen wegens ouderdomsmankementen en er
werden heel wat namen genoemd van schoolgenoten die al met
de veerman uit de onderwereld hadden kennisgemaakt. 'Leefte
die ook niet meer?' vroeg ik soms verrast. 'Die? riep iemand
dan uit, 'weet je dat niet? Die is jaren geleden bij het wandelen
in de bergen in een ravijn gevallen.' Ik zag de oud-klasgenoot
voor me, als vijftienjarige, met haar been in het gips. Toen al
een pechvogel. Ik behoorde tot de overlevers. Daar was ik trots
op, ook al begreep ik dat het een kwestie van geluk was en van

goede genen.

‘O ja,’ reageert Wouter, ‘wat zei ze nog meer?’

‘Eerlijk gezegd hebben we het verder niet zo over Johanna gehad.’ Maar natuurlijk had ik Annet gevraagd of Johanna nog samen was met Erna, of ze veel vrienden had, of ze veranderd was. Ze had het nog weleens over vroeger, had Annet verteld. ‘Ook over jou, en over die vreselijke collega, hoe heet die ook alweer?’ Wouter moest eens weten. Veel wilde Annet niet kwijt. Van kinds af aan kon ze niet zo goed opschieten met haar zus, al gaat ze morgen wel mee naar de plechtigheid.

Ik kan het Wouter toch maar beter zeggen, bedenk ik. In de beslotenheid van de tunnel gaat dat misschien iets makkelijker. ‘Ik hoop niet dat je het vervelend vindt, maar ik vond het eerlijk gezegd niet zo’n goed idee dat jij namens het Instituut naar de plechtigheid zou gaan.’ Terwijl ik spreek kijk ik af en toe kort opzij.

Met gefronste wenkbrauwen kijkt Wouter terug.

‘Nou ja, na wat er gebeurd is,’ ga ik verder. ‘Waarom wil je er eigenlijk heen?’

Het duurt een paar tellen voor hij antwoordt. In de verte gloort het eind van de tunnel.

‘Ik wil haar laten merken dat voor mij alles vergeven en vergeten is.’

‘Denk je dat dat voor haar ook geldt?’

‘Het is twintig jaar geleden, Matthijs, dan moet zij het zo zachtjes aan toch ook achter zich hebben gelaten?’

‘Ik ben bang dat je haar dan toch niet goed genoeg kent.’

Even zegt hij niets. Dan: ‘Waarom kom je daar nu pas mee?’

Ik haal mijn schouders op. ‘Ik hou er niet van om moeilijk te doen.’

Wouter snuift.

We rijden weer in het daglicht.

‘Vergeet niet,’ zegt Wouter en zijn stem klinkt ietwat geïrriteerd, ‘dat Johanna en ik heel wat leuke jaren samen hebben ge-

had, al ver voordat jij kwam.’ Hij recht zijn rug. ‘We zien het wel.’

Bijna onmerkbaar schud ik mijn hoofd.

We nemen de afslag Terneuzen. Vanuit mijn ooghoeken merk ik dat Wouter naar me zit te kijken.

‘Vertel eens,’ begint hij, ‘zijn jullie eigenlijk ooit met elkaar naar bed geweest?’

‘Waarom wil je dat weten?’

‘Gewoon... er waren meer mensen die zich dat afvroegen.’

‘Nee,’ zeg ik, recht voor me uit kijkend. Misschien klink ik wat nors.

‘Niet zo’n gekke vraag toch?’

Ik geef wat meer gas en haal een gedeukte bestelbus in. We zwijgen.

2

Op het Instituut keek men vreemd aan tegen Johanna's nieuwe promovendus. Vijftig jaar was ik toen ik er kwam. Vijfentwintig jaar had ik Grieks en Latijn gegeven op een gymnasium. Na wat beginnersproblemen, geheel te wijten aan mijn onervarenheid, had ik genoten van het lesgeven, van het comfortabele overwicht dat je als leraar hebt, van de jongeren om me heen die gemiddeld slimmer en ambitieuzer waren dan veel van hun leeftijdgenoten. Toch werd het langzaam minder, gewoner ook. De verveling sloeg toe en mijn weerzin tegen de toenemende regelzucht groeide. Mijn lessen bereidde ik nauwelijks meer voor, ik gaf minder vaak schriftelijk werk om zo min mogelijk correctiewerk te hoeven doen, de overheid voerde vernieuwingen door zonder ook maar enig idee te hebben van wat dat in de praktijk betekende, de leerlingen werden minder gezeglijk, de docenten werden opgescheept met een hoop administratieve rompslomp. De gedachte dat ik tot aan mijn pensioen voor de klas zou blijven staan, begon me slapeloze nachten te bezorgen. Ik kreeg steeds vaker ruzie, met leerlingen, met de schoolleiding, met mijn toenmalige vrouw Cora. Maar ik modderde voort.

In die periode ging ik naar een studiemiddag over papyrologie voor leraren klassieken op de Leidse universiteit. Ik had ooit als bijvak papyrologie gedaan en wilde wel weer eens bijtanken. Hoogleraar Johanna Vriesman hield er een voordracht. Ik kende haar nog uit Terneuzen. We zaten op dezelfde middelbare school, zij drie klassen hoger dan ik. Toen al was ik van haar onder de indruk: mooi, slechte reputatie. Als student kwam ik haar weer tegen. Ze studeerde ook klassieken in Leiden en we zaten een tijdje in hetzelfde studentendispuut. Zonder dat ze er ooit iets van gemerkt zal hebben, werd ik hopeloos verliefd op haar, maar alleen al gezien het leeftijdsverschil maakte ik natuurlijk geen schijn van kans. Sinds ze was afgestudeerd had ik haar niet

meer gezien. Hoe zou het zijn om haar weer te ontmoeten? Zou ze, nu ze begin vijftig was, nog zo mooi zijn?

Ik zat al vroeg in de zaal waar ze haar lezing zou houden, niet helemaal vooraan, hoewel daar wel plaats was. Toen verscheen ze, gekleed in een strakke, donkere rok tot net over haar knieën en een witte bloes waarvan de bovenste knoopjes sportief open stonden. Mijn ademhaling stokte even en ging daarna versneld door. Glimlachend liep ze met zacht tikkende hakken langs de zijkant van de zaal naar voren. Ze was slanker dan ik me herinnerde en ook haar haar was anders: lichter van kleur en het krulde meer. Nog steeds mooi, begeerlijk zelfs, maar minder bereikbaar dan ooit. Uit gefluister om me heen maakte ik op dat meer mensen onder de indruk van haar verschijning waren.

Aanvankelijk had ik moeite me te concentreren op wat ze vertelde. Hoe papyrus werd gemaakt en dat de vindplaats van papyri op enkele uitzonderingen na beperkt was tot de Egyptische woestijn en dat ze veel werden aangetroffen op antieke vuilnisbelten en op begraafplaatsen, wist ik natuurlijk allemaal al en ook de verklaringen hiervoor kende ik. Maar na die inleiding raakte ik geboeid door haar verhaal, tot ze me ineens zag, naar me glimlachte en midden in een zin zei: 'Hé Matthijs, leuk, straks spreken we elkaar.' Opnieuw versnelde mijn ademhaling, mijn hartslag ook, mijn gezicht gloeide. Ik wist zeker dat ik een kleur kreeg, een zwakte die me mijn hele leven geteisterd heeft. Mijn concentratie was weer verdwenen.

Na afloop kwam ze op me af. 'Hoi! Hoe is het met jou?' Ze gaf me twee zoenen, ten overstaan van een nog halfvolle zaal. 'Je ziet er goed uit.'

Ik voelde dat ik opnieuw een kleur kreeg. Haar compliment durfde ik niet te retourneren.

Ze schudde haar hoofd. 'Dat is lang geleden.'

Ze moest mijn verwarring hebben gezien. Gelukkig herpakte ik me snel. Ik vertelde dat ik leraar was geworden en ook dat ik na mijn kandidaats het bijvak papyrologie had gedaan en dat